

IGNACIJ VOJE

POLOŽAJ UČITELJEV V SREDNJEVEŠKEM DUBROVNIKU

THE POSITION OF TEACHERS IN MEDIEVAL DUBROVNIK

Izvleček

V razvoju šolstva v srednjeveškem Dubrovniku razlikujemo več faz. O dubrovniških šolah vse do leta 1333 ne vemo skoraj nič. Šole za vzgojo duhovniškega naraščaja so bile v samostanih. V omejenem obsegu so opismejevanje mladine opravljali privatni učitelji. V Dubrovniku so o občinskem učitelju prvič razpravljali v Malem svetu 6. marca 1333. V službo je bil sprejet Nikolai z Verone kot magister gramaticus. Določili so mu 10 perperjev letne plače, posebno šolnino pa so morali plačevati tudi otroci. Prihod tega učitelja v Dubrovnik naj bi pomenil začetek delovanja javne mestne šole. Leta 1385 je bil imenovan za učitelja magister Karlo Jacobi di Scanello iz Bologne. Bil je prvi državni uradnik – salariat. Šolstvo postaja državno, učitelji so državni uradniki. Povečali so jim plačo, a ukinili šolnino.

Leta 1412 je prišlo na področju dubrovniškega šolstva do nove spremembe. Pouk se je delil na dve stopnji. Učitelj je na nižji stopnji učil otroke branja in pisanja, na višji stopnji pa gramatiko, retoriko in filozofijo. Osrednja osebnost in eden od reformatorjev dubrovniškega šolstva je bil italijanski humanist Filip de Diversis de Quartigiani iz Luce. Takrat so dobili Dubrovčani prvi zakon o šolah (1435) in šola je dobila nove prostorne učilnice. Osnovnošolski pouk je ostal nespremenjen, srednješolski se je delil na dve veji: na trgovsko in humanistično smer. Po zamisli Filipa da Diversisa naj bi bila to prva humanistična šola v Dubrovniku. V Dubrovniku je morala že zelo zgodaj delovati posebna slovanska šola, kjer so se Dubrovčani učili cirilico.

Ključne besede: učitelj, humanizem, reforma šolstva, plače, šolnine, učilnice, zakon o šolah, metode poučevanja, srednjeveški Dubrovnik.

Abstract

There are many stages in the development of the school system in Dubrovnik in the Middle Ages. We know very little about the schools of Dubrovnik before 1333. The schools for the education of altar boys and other clerical youth were in monasteries. To a limited extent also private teachers helped literate the young. Then on March 6th 1333 Mali svet (small council) first discussed of a community teacher in Dubrovnik. They hired Nikolai from Verona as a magister gramaticus. He was paid 10 perpers per year, and there was also a special tuition paid by the children. The coming of this teacher to Dubrovnik is seen as the beginning of the first public town school. In 1385 master Karlo Jacobi di Scanello from Bologna was named as a teacher. He was also the first state official – salariat. The school system became the state's and teachers government officials. They got an increase in pay, but terminated the tuition.

In 1412, there was another change in the school system of Dubrovnik. Classes were divided into two stages. At the lower stage, a teacher taught reading and writing, at the higher stage grammar, rhetoric and philosophy. The central person and one of the reformers of the school system in Dubrovnik was the Italian humanist Filip de Diversis de Quartigiani from Lucca. By then the people of Dubrovnik got their first Act on Schools (1435) and the school obtained new spacious classrooms. Lessons for primary schools stayed the same, whereas secondary school education divided into two branches: commercial and humanistic. According to the idea of Filip da Diversisa, this was the first humanistic school in Dubrovnik. From very early on in Dubrovnik, there must have been a special Slavic school, where the people of Dubrovnik learnt Cyrillic alphabet.

Keywords: teacher, humanism, school reform, payment, tuition, classrooms, School Act, methods of teaching, medieval Dubrovnik.

POLOŽAJ UČITELJEV V SREDNJEVEŠKEM DUBROVNIKU

V razvoju šolstva v srednjeveškem Dubrovniku razlikujemo več faz, vendar je imel v vseh obdobjih zelo močan vpliv kulturni razvoj sosednje Italije. Učitelji in profesorji so, kot drugi šolani tujci (zdravniki, notarji, kanclerji in muziki), prihajali večinoma iz Italije, kajti njihovo delo je zahtevalo specialno šolanje. Učitelji so poleg drugih strokovnjakov spadali med t.i. »salariate«, državne uslužbence, ki jih je komuna sprejemala v službo za določen čas, jim za delo določala plačo in postavljala razne pogoje. Pogodbe so sklepali za eno ali dve leti. Če so bili uspešni, so jim službo podaljšali običajno s povišano plačo.

Kakšen naj bi bil videz dubrovniškega učitelja? O tem ne vemo dosti. V komedijah 16. stoletja, tudi v dubrovniških, je učitelj takole predstavljen: visok, koščen kot strašilo, umazan, krmežljivih oči, nepočesan, razmršene brade, v raztrgani in zamazani obleki, namesto dežnika ima pod pazduho velik pergamentni kodeks, opoteka se zaradi pijace. Za 14. in 15. stoletje je to brez dvoma popačena slika. Da ta slika učitelja v Dubrovniku ni povsem realna, dokazuje navodilo dubrovniške vlade svojemu poslancu, da poišče leta 1487 za učitelja človeka, ki bi bil moralno neoporečen. Čeprav bi bila njegova učenost izredna, če ne bi imel moralnih kvalitiet, ne pride v poštev za učitelja v Dubrovniku.

O dubrovniških šolah vse do leta 1333 ne vemo skoraj nič. Vzrok je v tem, da se v virih nikjer ne omenjajo niti šole, niti učitelji. V Dubrovniku so tako kot drugod v Evropi obstajale šole v samostanih, s poučevanjem pa naj bi se ukvarjali tudi svetni duhovniki. Te verske šole pa niso bile namenjene splošni izobrazbi, temveč vzgoji duhovniškega naraščaja. Posebno vlogo je imel v tem obdobju v Dubrovniku benediktinski samostan na otoku Lokrumu. Tu so se poleg dubrovniških mladeničev šolali tudi sinovi mnogih srbskih in bosenskih velikašev.

Z razvojem pomorstva in trgovine je potreba po pismenosti postajala vse večja. Na to so vplivali tudi pomorsko trgovski kontakti s sosednjimi italijanskimi mesti. V omejenem obsegu so opismenjevanje mladine opravljali privatni učitelji, največ duhovniki. Začetek 14. stoletja je čas, ko se je družbeno življenje organiziralo na višjem nivoju, kar je bila posledica gospodarskega razvoja. Šole so postale družbena potreba. Trgovski posli so zahtevali okretne, iznajdljive in predvsem pismene ljudi. To je bil eden od vzrokov, da so začeli v Dubrovniku na začetku 14. stoletja ustanavljati šolo. V začetku je bila občinska šola slabo organizirana in je imela zelo omejene naloge. Morala naj bi zadovoljiti le praktične potrebe. Učitelj naj bi naučil mladino le toliko, kolikor je bilo dovolj za uspešnega trgovca. Učenci naj bi se naučili čitati trgovska pisma v latinskem jeziku in nanje odgovarjati, znali naj bi pisati trgovske zadolžnice in obvladati osnove računstva.

Z letom 1333 se torej začenja v Dubrovniku novo obdobje v dubrovniškem šolstvu. Dubrovniška vlada je sicer nameravala z državnimi sredstvi podpreti šolstvo, toda kljub temu je ostalo šolstvo od leta 1333 do leta 1385 privatno in dokaj draga stvar posameznika, ki bi se hotel izobraziti. Vlada je le namenjala državno subvencijo. Kljub temu je postajalo šolstvo iz leta v leto pomembnejši dejavnik javnega kulturnega življenja in ga je morala vlada proti svoji volji upoštevati. Odločilna je bila v tem pogledu sosednja Italija, kjer se je izobraževanje razvijalo z vedno hitrejšim tempom. Dubrovnik je moral pod pritiskom tamkajšnjih razmer držati korak s splošnim razvojem.

Zanimivo je, kako je prišlo do uvedbe podpore učitelju. Sklep dubrovniškega Mallega sveta odkrito pove naslednje: »Ker v mestu nimamo učitelja, ki bi otroke poučeval gramatike, bomo dali magistru Nikoli iz Verone 10 perperjev pomoči, on pa naj poleg te podpore pobira od učencev šolnino, kakršna je bila v mestu običajna.« Ta sklep potrjuje dejstvo, da so že pred tem obstajali v Dubrovniku privatni učitelji, ki so živeli samo od privatnega posla. Od učencev so pobirali le šolnino. Prav tako je bilo jasno povedano, da je bil njihov zaslužek zelo majhen. Vsakemu učitelju, ki je sam prišel v Dubrovnik,

je vlada nudila pomoč. Pogosto je morala vlada preko svojih zvez po Dalmaciji in Italiji iskati ljudi, ki bi hoteli v mestu prevzeti vodstvo šole. Ker je bilo pomanjkanje primernih kadrov, je bila vlada prisiljena postopno zviševati pomoč: tako leta 1364 na 20 perperjev, že leta 1347 na 35 perperjev in leta 1348 na 40 perperjev. Neprestano menjavanje učiteljev in stalno poviševanje državne pomoči dokazuje, da učitelji niso imeli veliko učencev, zato je bil dohodek od šolnine majhen. Ta naj bi znašal en groš od učenca na mesec.

Magistra Nikolo je kasneje nasledil magister Jovan iz Čedadu. Deloval je od leta 1362, ko mu je dubrovniška vlada odobrila letno pomoč v višini 60 perperjev, dovolila pobirati šolnino, k temu pa prispevala še hišo za stanovanje in šolo. Že naslednje leto mu je obnovila pogodbo in povišala letno plačo na 80 perperjev. Za pouk mu je dala vlada na razpolago občinsko hišo, v kateri je prej deloval krojač Nikola. V delavnici tega krojača so se učenci učili brati in pisati. Jovan iz Čedadu je ostal v učiteljski službi v Dubrovniku polnih 5 let. Zadnje podaljšanje njegove pogodbe so potrdili v Malem svetu 10. oktobra 1366. To je prvi primer, da je neki učitelj tako dolgo zdržal v Dubrovniku. Ne vemo nareč, kako se je Jovan prilagodil razmeram v mestu, kjer je del prebivalstva še govoril stari romanski jezik, podoben onemu, ki so ga govorili tudi v njegovem rodnem Čedadu, drugi večji del pa je govoril slovansko, ki je bil blizu slovanskemu jeziku, ki so ga govorili tudi v Čedadu oziroma njegovi okolici. Verjetno je magister Jovan iz Čedadu znal in razumel slovanski jezik – morda je bil celo slovanskega rodu, saj je bila v njegovem času neposredna okolica Čedadu slovanska. Kakšni so bili vzroki, da je njegova učiteljska služba prenehala leta 1367, ni znano. Morda se je odselil v neko drugo mesto, kjer je imel boljše pogoje za učiteljevanje in boljšo plačo. Lahko pa je tudi umrl v službi kot dubrovniški učitelj.

Magistru Jovanu iz Čedadu je sledil Jakov iz Parme. Poleg tujcev iz Italije so takrat v Dubrovniku delovali kot učitelji tudi domači duhovniki. Med njimi se omenjata dum Johannes in prezbiter Andrija, nečak Petra Jakušića. Od učiteljev, ki so delovali v Dubrovniku v drugi polovici 14. stoletja, bi posebej omenil magistra Karla Jacoba de Scanello iz Bologne. Karlo je bil prvi pravi državni uradnik (salarjat), ki je prišel v Dubrovnik leta 1385 po priporočilu svojega rojaka Andrije, sina Dominika iz Bologne, ki je takrat služboval v Dubrovniku kot kancler. Karlo je postal v Dubrovniku zelo popularen, vsi so ga poznali samo pod imenom »meštar« Karlo. Dobival je 125 dukatov (= okrog 333 perperjev) letne plače in ustrezno stanovanje. Leta 1389 je moral nadomeščati svojega rojaka kanclerja Andrijo, ki je bolehal za neko boleznijo v nogah. Vodil je kanclerske posle v posebno knjigo, iz katere je Andrija doma prepisoval v uradno knjigo. Pri nadomeščanju je Karlo kmalu spoznal, da bi kot kancler lahko bolje zaslužil kot učitelj v šoli, zato je leta 1390 prosil, da ga vlada namesti na mesto kanclerja. Toda vlada mu je prošnjo zavrnila in ostal je na položaju učitelja. Jeseni leta 1391 je moral Karlo drugič nadomeščati drugega kanclerja Alberta, ki ga je vlada poslala kot poslanika v Apulijo.

Ko je Karlo ugotovil, da je vlada nepopustljiva in da ga noče sprejeti med kanclerje, si je skušal olajšati vsaj položaj v šoli. Zato je prosil, da mu vlada nameni za pouk večje prostore in odobri enega korepetitorja kot pomočnika. Toda vlada mu je tudi to prošnjo zavrnila. Ponovno se je obrnil na vlado leta 1396 s prošnjo, da mu poviša plačo za 15 dukatov. Vendar je tudi ta tretji poskus propadel. To ga je tako razjezilo, da je v začetku leta 1396 odšel na dopust v rodno mesto v Bologno. Z dopusta se ni vrnil takoj, temveč je skušal iz Italije prisiliti dubrovniško vlado, da pristane na zvišanje plače. Vse to je bilo zaman in končno se je moral Karlo ves skrušen vrniti v dubrovniško službo, pod izrecnim pogojem, da bo upošteval vsak vladin ukaz in opravljal poleg učiteljske dolžnosti vsako službo, katero mu bo vlada dodelila. Kmalu po vrnitvi v Dubrovnik je okrog leta 1400 umrl. »Meštar« Karlo je primer učitelja, ki je imel v času službovanja v Dubrovniku veliko skrbi. Zaman si je prizadeval izboljšati položaj. Njegov namen je bil tudi, da dvigne

šolstvo v Dubrovniku na višji nivo s tem, da izboljša prostorske pogoje in da okrepi kadrovsko strukturo s korepetitorjem. To naj bi bil tudi dokaz, da se je povečalo število učencev.

Pod vplivom razvoja v Italiji in ostali Evropi, kjer so mestne uprave prevzemale šolstvo v svoje roke, je Dubrovnik leta 1385 napravil v šolskem pogledu korak naprej. Od leta 1385 dalje skozi ves srednji vek ostaja šolstvo v Dubrovniku državno, učitelji so državni uradniki. Od leta 1385 je imel vsak dubrovniški meščan možnost, da se brezplačno nauči vsega tistega, kar je šola takrat nudila človeku. Ko je bilo leta 1385 dubrovniško šolstvo podržavljeno, naletimo na položaju učiteljev na višji stopnji samo na Italijane, najprej na že omenjenega magistra Karla iz Bologne, pa na nekega magistra Danila neznanega porekla, nato na magistra Alojzija iz Colle, za njim na magistra Jakova iz Ferrare, ki je v starosti zapustil položaj zdravnika in postal učitelj.

Leta 1412 je prišlo na področju šolstva do spremembe. Pouk se je delil na dve stopnji. Učitelj je na nižji stopnji učil otroke branja in pisanja, na višji stopnji pa gramatiko, retoriko in filozofijo. Leta 1412 se poleg državnega uslužbenca za vse ravni pouka pojavlja še učitelj, ki otroke poučuje samo branje in pisanje. To je bil Luka Šibenčan. Takrat je prišlo še do zanimivega pojava: učitelj na višji stopnji je dobival od komune državno plačo in ni smel pobirati od učencev šolnine. Pouk na višji stopnji je bil torej popolnoma brezplačen. Učitelj za osnovnošolski pouk pa je dobival samo državno pomoč, kot je bila predvidena pred 30 in več leti, vendar je od svojih učencev moral pobirati šolnino. Pogosto naletimo na osnovnošolske učitelje, ki so bili po poreklu iz različnih dežel, tako domačini kot Italijani; leta 1481/82 naletimo celo na nekega Španca Alfonza. Dogajalo se je, da v posameznih letih v Dubrovniku sploh ni bilo osnovnošolskega učitelja. Ti učitelji so predstavljali nemiren element, ki se je selil od mesta do mesta, nikjer ni ostal stalno. Tudi na srednji stopnji se je pogosto dogajalo, da leto ali dve leti ni bilo pouka, ker ni bilo učitelja.

O samem pouku imamo zelo malo podatkov, toda kljub temu toliko, da si lahko ustvarimo vsaj približno sliko. Osnovnošolski pouk se je odvijal podobno kot takrat povsod po Evropi. Učenci naj bi se naučili najprej pisati posamezne črke, nato pa čitati. Ko se je učenec naučil čitati in pisati, se je začel učiti gramatiko latinskega jezika. Standardni učbenik latinske gramatike po katerem so se vzgajale številne generacije, je bil Elije Donata »Ars minor« za nižjo stopnjo in »Ars gramatika« za višjo stopnjo. »Ars minor« je obsegala današnjih 12 tiskanih strani in to v obliki vprašanj in odgovorov. Obdeloval je samostalniki, zaimek, glagol, prislov, deležnik, veznik, predlog in medmet. Večja »Ars gramatica«, ki je obsegala današnjih 35 tiskanih strani, je obdelovala iste osnove, toda nekoliko obširneje, razen tega je vsebovala še osnovne pojme metrike in poetike. Donatov učbenik je bil tako splošno razširjen, da se je enostavno reklo: »učiti se do Donata«, to je učiti se pisati in čitati; »učiti se Donata in od Donata na višje«, to je pomenilo učiti se gramatiko in literaturo. Dubrovniška vlada je določala šolnino z ozirom na Donata: učenci do Donata so plačevali 1 dinar (grosius) mesečno, učenci za Donata in od Donata navzgor pa po 2 dinarja mesečno. Leta 1400 je izdal Dubrovčan, dominikanec Angelo Martinić »Methodius grammaticae«, toda ne vemo, ali so to knjigo kot učbenik uporabljali v dubrovniških šolah.

V začetku 15. stoletja se je v Dubrovniku čutila potreba za šolanje mladine, ki naj bi pridobila širše in solidnejše znanje. To je zahtevala višja stopnja ekonomskega življenja, še posebej razvoj nekaterih njegovih panog (manufaktura sukna, pomorstvo in pomorska trgovina), ki se niso mogle razvijati dalje in izpopolnjevati brez šolanih strokovnjakov. Zato se je v Dubrovniku okrog leta 1430 pojavila zamisel o reformi stare šole. Leta 1433 so od elementarne šole izločili neke vrste srednješolski pouk. Elementarni pouk so še naprej vodili učitelji, za višjo stopnjo pa so odslej zaposlili po enega humanistično izobraženega profesorja. Do izraza je prišel vpliv italijanskega humanizma. Viden odraz tega je bil lepši, bogatejši in stilno popolnejši latinski jezik, v katerem so pisani dubrovniški dokumenti.

Pred reformo sta se uveljavila dva učitelja iz Italije, ki sta se zelo aktivno vključevala v vsakdanje življenje Dubrovnika. Kot rektor dubrovniške šole se omenja zdravnik magister Jacobus iz Ferrare, ki se je ukvarjal tudi s privatnim poučevanjem. Še aktivnejši je bil njegov naslednik Georgius Brugnolus iz Mantove. Iz odloka Velikega sveta z dne 29. januarja 1435 zvedemo, da je bil Georgius učitelj tistim, ki so se hoteli naučiti trgovsko korespondenco in vodenja trgovskih knjig in računov. Zato se ne smemo čuditi, da je bil zelo več v trgovskih poslih. Kreditne posle je med drugim sklepal tudi z organizatorjem dubrovniške manufakture sukna, s Petrom Pantelo.

Osrednja osebnost in eden od reformatorjev dubrovniškega šolstva je bil italijanski humanist Filip de Diversi de Quartigiani iz Lucce. Šolske razmere, ki jih je našel v Dubrovniku, ga niso zadovoljevale, čeprav je bil glede kulturnega nivoja drugačnega mnenja kot pred njim kancler Ivan Ravenjanin, Petrarkov učenec. Ivan se je namreč pritoževal nad nizkim kulturnim nivojem v Dubrovniku proti koncu 14. stoletja. Filip je predstavljal za Dubrovnik veliko pridobitev. Njemu se imajo Dubrovčani zahvaliti, da so dobili prvi zakon o šolah in da je šola dobila nove prostorne učilnice. 29. januarja 1435 je Veliki svet sprejel zakon o šolah (*«Ordo de scolis»*), ki je bil izdelan izrecno zanj (pro Filippo de Diversis). Osnovnošolski pouk je ostal nespremenjen, srednješolski pa se je delil na dve veji: na trgovsko in humanistično smer. Z ozirom na ta zakon bo odsej poučeval en učitelj trgovske predmete, kot je v zakonu zapisano: *»mestero a lettere missive de mercadanti e far e tenir rasono e conto de mercantile«*. Na kratko bi označili, da bo poučeval trgovsko dopisovanje, knjigovodstvo in trgovsko aritmetiko. Drugi učitelj na humanistični stopnji pa bi poučeval *»in gramatica e in alter fakultade sive scientie«*, torej gramatiko in druge umetnosti ter znanosti. Za višji kurz so bila predvidena predavanja iz logike, retorike, gramatike in filozofije. Po zamislih Filipa de Divesija na bi bila to prva humanistična šola v Dubrovniku. Pred odhodom iz Dubrovnika se je v svojem znamenitem delu *»Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsus Senatam descriptio«* (Opis zgradb, državne ureditve in pohvalnih običajev mesta Dubrovnik) pritoževal, da ni bil uresničen njegov načrt o povečanju števila učiteljev, tako, da se ni mogel posvetiti predavanju lepih znanosti, razume se humanističnih. Skozi Divesijevo šolo je šlo nekaj generacij Dubrovčanov, iz njih se je formiral klub ljubiteljev antike. Poslušali so predmete, ki jih v Dubrovniku prej niso predavali.

V zakonu iz leta 1435 je tudi poudarjeno, da bi bilo magistru Filipu izpod časti, če bi se ukvarjal z otroki, ki se učijo lahke stvari, kot so trgovska pisma in knjigovodstvo. Neprimerni so bili tudi šolski prostori. Filip je vedel kako je treba prepričati vlado, da ugodí njegovi zahtevi po ustreznih šolskih prostorih. Šele po njegovem predlogu vladi, v katerem je izrazil začudenje, da Dubrovnik, čigar slava je razširjena po vsem svetu, nima primernih prostorov za šolo, se je vlada omehčala. Filipu Divesiju je uspelo, da je dobil hišo, v kateri je bila prej orožarna. V njej sta bili dve veliki dvorani, ena v pritličju, druga v prvem nadstropju. Prva je bila namenjena za trgovsko, zgornja pa za višjo šolo. Filip pripoveduje, da je stala hiša na mirnem prostoru, le hrup, ki so ga povzročali Vlahi, ko so kupovali sol, je prodril v dvorano. Sol pa se ni prodajala v carinarnici, temveč za carinarnico, na ulici, ki je vodila na Ploče. Omenjena šolska zgradba naj bi bila ena od onih palač, ki so stale za carinarnico. Ta je bila na mestu današnje Sponze-Divone.

Kljub temu da ne vemo kaj dosti o učbenikih, ki so jih uporabljali v dubrovniških šolah, smo dokaj dobro obveščeni o načinu poučevanja v času Filipa de Divesija. Filip pripoveduje v svojem delu, kako so se učenci učili. V veliki dvorani s tremi okni je bil postavljen visok kateder za učitelja, ki je bil okrašen z lesorezom. Okrog katedra so bile postavljene štiri skrinje s ključavnicami, v katerih so bile shranjene knjige. Učenci so

sedeli na stolih in imeli pred seboj mize za pisanje in čitanje. Dijaki so puščali knjige v šoli in se učili samo v šoli.

Filipu de Diversiju je bila ob prihodu določena plača v višini 480 perperjev, kakršne ni imel pred njim niti za njim noben učitelj. Vendar mu to ni bilo dovolj. Dve leti kasneje je že zahteval 580 perperjev. Vlada mu sicer te zahteve ni izpolnila, kljub temu mu je odobrila plačo v višini 540 perperjev. S to plačo je bil po rangu višji od ostalih državnih uradnikov (kanclerske plače so se gibale med 350 in 400 perperjev), razen od zdravnikov (njihova plača je tedaj znašala od 700 do 1200 perperjev letno). Filipova slava je trajala samo šest let. Leta 1439 so Turki zasedli Srbijo. Despot Đurađ Branković se je zatekel v Dubrovnik, zato so Turki zajeli vse dubrovniške trgovce, ki so se takrat znašli v Srbiji. Posledice so bile za Dubrovnik zelo hude. Zaradi oslabitve trgovskega prometa se je izpraznila državna blagajna. Edini izhod za državo je bil, da zniža plače državnim uradnikom. Vlada je dne 16. avgusta znižala plačo tudi Filipu in to od 540 na 480 perperjev. Čez dva dni, 18. avgusta je Filip prosil za trimesečni dopust za potovanje v Italijo, ki so mu ga 29. novembra podaljšali do konca meseca decembra. Toda z dopusta se ni vrnil. V času njegove odsotnosti sta poučevala na višji stopnji po sklepu Malega sveta dva duhovnika, Marinko Brajković in Nikola Dončić. Ker je bil Filip zaradi raznih poslov, predvsem trgovskih, večkrat odsoten – odhajal je v Benetke, so namesto njega poučevali drugi učitelji. V začetku je bil učitelj gramatik na nižji stopnji že omenjeni magister Georgius Brugnolis iz Mantove. Leta 1437 je za nekaj časa zamenjal Filipa v njegovi odsotnosti Dubrovčan Andruško Drinkašević. Po odhodu Filipa de Diversisa pa je bil imanovan za rektorja šole in ostal na tem mestu do smrti leta 1454.

Z zgradbo, ki jo je vlada dodelila Filipu de Diversiju, so bili zagotovljeni solidni in prostorni šolski prostori za srednjo in višješolsko stopnjo v Dubrovniku. Osnovno šolstvo pa je še naprej životarilo po mračnih privatnih zgradbah. Drastično ilustrira nenormalne razmere tega stanja vladina prepoved iz leta 1460. Takrat je vlada nastavila za učitelja nekega diakona Hristoforja Radunovića. Da bi imel čim manj stroškov, je začel poučevati svoje učence kar v cerkvi sv. Blaža (»regit scholas in ecclesia Sci. Blasii«). V Italiji to ne bi bilo nič neobičajno. Toda Dubrovčani so se zgražali, da se cerkev njihovega glavnega mestnega patrona, cerkev, ki stoji na glavnem trgu, uporablja v posvetne namene. Zato je vlada odločno ukazala diakonu Hristoforju, da v roku 12 dni najde primerno privatno hišo za pouk, sicer bo izgubil plačo za vse dni, ko bo imel pouk v cerkvi.

Šolani in kulturno izobraženi plemiči so bili potrebni za vodstvo raznih upravnih poslov komune, pozneje republike. Zato je bil leta 1455 izdan predpis, da plemič, ki ne zna čitati in pisati, ne more opravljati nobene službe v državni upravi. Znan je primer Prana Ivana Gundulića. Po sprejetju zakona je bil izključen iz Velikega sveta, ker ni znal čitati in pisati, bil je namreč slep. Kljub temu je bila pismenost med dubrovniškim poslovnim svetom zelo lepo zastopana, ker so se ukvarjali s trgovino celo tisti iz nižjih družbenih slojev. Sami so vodili svojo korespondenco in svoje poslovne knjige. Tisti mladi ljudje, ki se niso zadovoljili samo z »littere mercatorie«, ampak so hoteli dobiti širše, poglobljeno znanje, so po končani elementarni šoli v Dubrovniku nadaljevali šolanje v Italiji.

Ko je Filip de Diversi dokončno zapustil Dubrovnik, je njegovo mesto prevzel kancler Stefan Flisco iz Soncina. Po odhodu Stefana je vlada imenovala Franja de Burgo S. Sepulchri, pa nato nekega Marka iz Reggie, ki je kmalu prestopil v vrste kanclerjev. Od leta 1485 pa do konca stoletja je bil rektor Daniel Clarismundus iz Parme, dober poznavalec ne samo latinskega, temveč tudi grškega jezika. Med Italijani, ki so kot »magister humanitatis« delovali v mestih na vzhodni jadranski obali (Split, Zadar), je v Dubrovniku (od 1477 do 1480) užival posebne simpatije Tideus Accierini iz Sant'Elpidia a mare. Med

njegovimi učenci so bili v Dubrovniku pesniki Elija Crijević, Karlo Pucić in Ivan Gundulić, v Splitu pa pesnik Marko Marulić. V drugi polovici 15. stoletja se v Dubrovniku pojavlja vse več domačih humanistov, ki so študirali v Italiji ter pisali književna dela v latinskem jeziku. Med njimi je bil najpomembnejši humanist Elija Lampridii Crijević (de Zrieva) »poeta laureates«, ki je bil kar dvakrat rektor dubrovniške šole, od 1497 do 1504 in od 1511 do 1514.

Slovanski jezik, ki je bil v Dubrovniku na stopnji rodbinskega in govornega jezika, se je v pisni obliki omejeval na listine in dopise v cirilici kot produkt posebne cirilske pisarne. V cirilski pismenkah so Dubrovčani komunicirali s sosednjimi slovanskimi vladarji in fevdalci. Zato nas ne sme čuditi, da je v Dubrovniku že zelo zgodaj delovala posebna slovanska šola. V 14. stoletju se je pismenost že razvila v sosednjih slovanskih državah, v Srbiji in Bosni, kjer je prevladovala predvsem cirilica. Zato so morali tudi Dubrovčani obvladati cirilico, če so hoteli uspešno poslovati v balkanskem zaledju. Verjetno je don Dimitrij, ki se omenja v nekem testamentu leta 1348 kot učitelj, eden izmed prvih domačih učiteljev, pri katerem naj bi se Dubrovčani učili cirilico. Izrecno se omenja kot uradni »magister littere sclavice« Nicolaus Bulgarus (1390–1392). Poučeval je dečke, kot tudi posameznike iz Dubrovnika, ki so se hoteli učiti slovanskih pismenk, brez kakega plačila. Dobival je letno plačo v višini 50 perperjev.

Na ta način je ostalo dubrovniško šolstvo razdeljeno skozi ves srednji vek. Kulturno življenje in razvoj v Dubrovniku sta dobivala v srednjem veku znatne impulse in pobude z Apeninskega polotoka. Pri tem so igrali pomembno vlogo učitelji in profesorji ali pa domači ljudje, ki so se šolali na italijanskih univerzah, kjer so prišli v stik s humanističnimi nazori. Toda povsem napačno bi bilo, da bi na kulturo v Dubrovniku gledali kot na tuj import, kajti pogoji za samostojen razvoj kulture, oplojene s humanizmom, so bili ugodni prav v Dubrovniku.

Viri in literatura

- Adamović, Vicko, *Gradja za povijest dubrovačke pedagogije*, dio I, II, Zagreb, 1885, 1892.
- Božić, Ivan, *Pojava humanizma u Dubrovniku*, Istorijski pregled, g. II, br. 1, Beograd 1955, str. 6–18.
- Čaldarović, Vladimir, *Kulturni lik Dubrovnika u XV stoljeću*, Dubrovnik časopis za književnost, nauku i umjetnost, I. del, g. III, br. 1–2, Dubrovnik 1957, str. 1–22; II. del, IV/1, 1958, str. 1–12.
- Čremošnik, Gregor, *Dubrovnische šole v srednjem veku*, Zgodovinski časopis, letn. 52, Ljubljana 1998, str. 583–596.
- Isti, Miha Školar, *prvi dubrovački nastavnik-svetovnjak*, Glasnik Jugosl. Proforskog društva, XVIII, Beograd 1938, str. 677–686.
- Dinić, Knežević, Dušanka, *Biblioteka Petra, dubrovačkog ljekara s početka XV veka*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XVII/1, Novi Sad 1974, str. 37–47.
- Diversis, Filip de, *Opis slavnog grada Dubrovnika, hrvatskillatinski*, (Predgovor, transkripcija i prijevod s latinskog Zdenka Janeković-Romer), Zagreb 2004.
- Jireček, Konstantin, *Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XIX, Berlin 1878, str. 22–89.
- Krekić, *The Attitude of Fifteenth Century Ragusans Towards Literacy*, Byzantine Studies in honor of Milton v. Anatos, Malibu 1985, str. 225–232.
- Perić, Ivo, *Dva reformna zahvata u školovanju dubrovačke omladine iz 15. i 16. stoljeća*, Pedagoški rad, br. 5–6, Zagreb 1967, str. 218–226.
- Isti, *Školstvo u starom Dubrovniku*, Školski vjesnik, br. 2, Split 1976, str. 138–144.

- Rešetar, Milan, *Iz kulturnog života starog Dubrovnika*, Jugosavenska knjiva, VII, Beograd 1923, str. 369, 397.
- Tadić, Jorjo, *Reforma vaspitanja dubrovačke mladeži god. 1557*, Novo doba, br. 79, Split 1926, str. 19.
- Voje, Ignacij, *O trgovačkoj djelatnosti dubrovačkih nastavnika u srednjem vijeku*, Dubrovnik, god. XXIII, br. 6, Dubrovnik 1980, str. 59–69.
- Isti, *Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*, Ljubljana 2003, 367 strani. (Podrobneje o Eliji Crijeviću, str. 261–270).
- Isti, *Vpliv Italije na šolstvo in s tem povezan kulturni razvoj v Dalmaciji in Dubrovniku v srednjem veku*, Zgodovinski časopis, 37, Ljubljana 1983, str. 203–212.